

200 JAAR KONINKLIJKE LANDMACHT 1814-2014

Ben Schoenmaker (redactie)

Boom, Amsterdam

Bij aankoop van deze uitgave stelt Uitgeverij Boom u gratis de e-bookversie beschikbaar. U kunt dan de inhoud van het boek overal raadplegen, of dat nu op papier is of digitaal. Uw gratis e-book is op te halen via www.uitgeverijboom.nl/gratis_e-book. Hiervoor heeft u een unieke code nodig die u op deze pagina vindt.

De papieren versie van het boek is verrijkt met *Layar*; zo kunt u met uw *smartphone* of *tablet* extra materiaal zoals filmpjes bekijken via de pagina's waarop het hiernaast afgebeelde icoon staat. Zie pagina 11 voor uitleg hierover.

Vormgeving: Boekhorst design, Culemborg

Cartografie: Louis Kaulartz, Den Haag

Druk: Wilco, Amersfoort

Dit jubileumboek is mede mogelijk gemaakt door het vfonds. Dit fonds ondersteunt projecten die zich inzetten voor de erkenning en waardering van oorlogs- en dienstslachtoffers alsmede van slachtoffers van geweld, ontstaan door inzet namens de Nederlandse overheid waar ook ter wereld. Het levend houden van de herinnering aan de gevolgen van oorlog, het herdenken van slachtoffers van conflicten en het vieren van bevrijding en vrijheid is belangrijk omdat vrijheid niet vanzelfsprekend is.

Het Nederlands Instituut voor Militaire Historie is een zelfstandig wetenschappelijk onderzoeks- en documentatiecentrum binnen de Nederlandse Defensie Academie (NLDA). Deze publicatie maakt deel uit van het onderzoeksprogramma van de Faculteit Militaire Wetenschappen van de NLDA.

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De meningen en opvattingen die in deze publicatie worden uitgesproken, zijn en blijven voor de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur. Zij geven niet noodzakelijkerwijs de mening weer van de minister van Defensie.

No part of this book may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the publisher. The views expressed in this publication are those of the authors and do not necessarily reflect the views of the Minister of Defence.

© 2014 by the Netherlands Institute of Military History, The Hague, the Netherlands

Printed in the Netherlands

ISBN 9789089531278

NUR 680

www.uitgeverijboom.nl

Woord vooraf 8

Ten geleide 10

HOOFDSTUK 1 Verenigd en verscheurd 1814-1839 12 Ben Schoenmaker

Frankrijk als vijand en bondgenoot 13

Een leger onder Oranje 16

Quatre Bras 21

Waterloo 25

De landmacht wordt een kaderleger 32

Opera en oproer in Brussel 37

Te Wapen 42

Op campagne 46

Strijd aan de Schelde 50

HOOFDSTUK 2 Een volksleger krijgt vorm 1839-1914 58 Ben Schoenmaker

Onder koning Willem II 59

Een dynamische tijd 64

Kazernes en kantines 68

Uit een diepe vredeslaap ontwaakt 73

Met het geweer op schouder 76

De lange weg naar een sterker leger 81

Honderd jaar landmacht 90

HOOFDSTUK 3 Twee wereldoorlogen 1914-1945 92 Sven Maaskant

In het geweer 93

Op voet van oorlog 95

Arm België 97

De strijd tegen muizenissen 99

Den Vaderland getrouwe? 100

Een moment van bezinning 102

Oplopende spanningen 105

Oorlogsvoorbereidingen 106

In het belang van 's lands veiligheid 108

Concentratie Blauw 110

Fall Gelb 113

Recht in het hart 114

Een ruw ontwaken 115

'Train as you fight' 119

De ongrijpbare vijand 121

Cavaleriewerk 121

Op het noordfront van Rotterdam 122

Een krachtige verkenning 123

Overschie: de aanval op Tweede Pinksterdag 124

Ontladen! 126

De capitulatie 128

De afwikkeling 131

Op Britse leest 132

HOOFDSTUK 4	In de Oost 1946-1950 138
	Thijs Brocades Zaalberg
	<i>Als landmachtmilitair naar Indië</i> 140
	<i>Offensief en ‘pacificatie’</i> 143
	<i>Ontspanning en oplaaide strijd</i> 151
	<i>Van ‘laatste acte’ tot mislukte ‘pacificatie’</i> 156
HOOFDSTUK 5	Voorwaarts verdedigen 1949-1989 160
	Jan Hoffenaar
	<i>Naar Korea</i> 162
	<i>De Russen komen!</i> 166
	<i>Overstromingen in Zuidwest-Nederland</i> 169
	<i>Op Amerikaanse leest</i> 171
	<i>Poetsen, groeten en exerceren</i> 172
	<i>Naar Suriname</i> 176
	<i>Naar Nieuw-Guinea</i> 179
	<i>Op wiel en op rups</i> 182
	<i>Naar Duitsland</i> 185
	<i>Oefenen, testen en inspecteren</i> 188
	<i>Zorgen en lange haren</i> 196
	<i>Een nieuwe tank</i> 198
	<i>Grote oefeningen</i> 201
	<i>Host Nation Support</i> 204
	<i>Naar Libanon</i> 208
	<i>Kernwapens</i> 213
	<i>Klaar voor de oorlog?</i> 214
HOOFDSTUK 6	De landmacht expeditionair 1989-2014 220
	Arthur ten Cate
	<i>‘Bommen op Bagdad’</i> 221
	<i>Ombouwen en ‘uitzendgereed’ maken</i> 225
	<i>Landmacht zonder grenzen</i> 228
	<i>Drama in Srebrenica</i> 236
	<i>Een robuust vervolgtraject</i> 241
	<i>Herschikking gevechtskracht</i> 246
	<i>Op eigen bodem</i> 247
	<i>Nieuwe buitenlandse missies</i> 251
	<i>Meer groen en geheel paraat</i> 253
	<i>Complexere en completere vormen van crisisbeheersing</i> 255
	<i>Counterinsurgency</i> 258
	<i>Het ‘bonsai-leger’</i> 272

Noten 276

Geraadpleegde bronnen en literatuur 283

Layar-lijst 287

Afkortingenlijst 289

Persoonsregister 291

Illustratieverantwoording 293

Biografische notities 294

In 2014 vieren wij dat de Koninklijke Landmacht tweehonderd jaar bestaat. Vieren is onlosmakelijk verbonden met herdenken, het zijn twee kanten van dezelfde historische medaille. Wij vieren de belangrijke bijdragen die landmachtmilitairen, ook onder moeilijke omstandigheden en soms ver van huis, ten dienste van het Koninkrijk der Nederlanden hebben geleverd. Wij herdenken de militairen die bij hun inzet zijn gevallen. Dit jubileumboek biedt een overzicht van twee eeuwen landmachtgeschiedenis en laat zien hoe onze militairen hun taken hebben uitgevoerd. Het boek vormt een stevig fundament voor alle jubileumactiviteiten in 2014.

De Nederlandse landstrijdkrachten bestaan evenwel langer dan tweehonderd jaar. Gewapenderhand hebben onze verre voorouders de onafhankelijkheid bevochten op de Spaanse koning. Het Staatse leger, de strijdmacht van de Republiek der Verenigde Nederlanden, was voortdurend actief om de belangen van de jonge Nederlandse staat te verdedigen. Agressieve staten werden door krachtig militair optreden van het lijf gehouden en tot inbinden gedwongen. Het eigen militair vermogen droeg ertoe bij dat ons land geruime tijd een belangrijke machtsfactor in de internationale politiek was. Het Staatse leger was dus een belangrijk en onmisbaar instrument in handen van de toenmalige politieke leiding.

Dit Staatse leger was door zijn innovatief vermogen lange tijd een voorbeeld voor andere landen. Jonge officieren kwamen naar Nederland om hier de kneepjes

van het vak te leren. Het Staatse leger onderscheidde zich door regelmatige betaling van de troepen en door een krachtige disciplinehandhaving. Prins Maurits en zijn neef, de Friese stadhouder Willem Lodewijk, waren belangrijke legerhervormers die de wijze van landoptreden ingrijpend veranderden en het belang onderkenden van de ruggengraat van iedere krijgsmacht, de onderofficier. Prins Frederik Hendrik verwierf zich internationaal de bijnaam van ‘Stedendwinger’ voor de methodische wijze waarop hij, gebruikmakend van de modernste wetenschappelijke inzichten, met veel succes vestingen belegerde. Prins Willem III wist met inzet van het Staatse leger de ambities van de Franse koning Lodewijk XIV, ook wel de Zonnekoning genoemd, te dwarsbomen. Hij bracht het in 1689 zelfs tot Koning van Engeland en was tot zijn dood de spil in het machts-evenwicht in Europa, dat voor de Republiek als handelsnatie vele voordelen had. Met grote regelmaat zette hij zijn militairen in om de Nederlandse belangen veilig te stellen. Nederlandse troepen en hun bondgenoten zorgden met hun successen op het slagveld ervoor dat er met de Vrede van Utrecht in 1713 een einde kwam aan de Spaanse Successieoorlog. Voor veel legers was het Staatse leger een voorbeeld dat tot navolging diende. Op de prestaties van onze verre voorouders kunnen we trots zijn.

Op 9 januari 1814 legde Willem I als soeverein vorst de grondslagen voor de Koninklijke Landmacht. Het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden, waarin het huidige Nederland en België waren samengevoegd, had ten doel een krachtige bufferstaat tegen mogelijk hernieuwde Franse agressie te vormen. De nieuwe staande armee moest dan ook vooral inzetbaar zijn tegen eventuele Franse inbreuken op de landsgrenzen, en was dat ook – te Quatre Bras en Waterloo in 1815.

De herdenking van *tweehonderd jaar Koninklijke Landmacht* loopt mooi in de pas met de viering van *twee eeuwen Koninkrijk der Nederlanden*. Ons Koninkrijk en onze Koninklijke Landmacht zijn de afgelopen tweehonderd jaar als het ware Siamese tweelingen geweest. Dit jubileumboek geeft weer hoe de Koninklijke Landmacht als zwaarmacht het Koninkrijk, ook ver buiten de landsgrenzen, trouw heeft gediend.

Dienen ging overigens niet zonder slag of stoot, en dat zal ook in de toekomst niet gebeuren. Want bij optreden op het land zijn *militairen* bepalend voor succes of falen. Optreden op land betekent interactie tussen *mensen* en beslissingen *door mensen*, soms in een fractie van een seconde, met soms verstrekkende gevolgen *voor andere mensen*. Bij landoptreden geldt bovendien dat het terrein kan wisselen, dat de weersomstandigheden per dag sterk kunnen verschillen en soms meedogenloos kunnen zijn, en dat de vijand soms niet als zodanig te herkennen valt. Bij landoptreden moeten militairen zelf het initiatief nemen, maar dat

met de wetenschap dat eigen lichaam en geest grenzen kennen. Technologie kan een belangrijk hulpmiddel zijn, maar kan bij een goed anticiperende tegenstander ook een nachtmerrie worden. Modern landoptreden speelt zich vaak in bondgenootschappelijk verband af, waarbij militairen in staat moeten zijn met verschillende partijen – militaire en civiele, overheidsinstanties en niet-gouvernementele organisaties – samen te werken.

Landoptreden is dus – kort samengevat – bijzonder complex en stelt, zeker in de 21e eeuw, hoge eisen aan de mens, aan de militair van nu en morgen.

Daarom bestaat de geschiedenis van de Koninklijke Landmacht ook niet uit alleen maar succesverhalen. Militairen moesten risico's nemen en niet elke beslissing pakte goed uit. De geschiedenis leert hoe een gebrekkige opleiding en training rampzalige gevolgen op het slagveld kunnen hebben. Hoe verouderd materieel een gevaar kan vormen voor mens en missie. Goed kan daarom voor onze militairen niet goed genoeg zijn, want tekortkomingen kunnen leiden tot pijnlijke verliezen – bij eigen militairen, bij bondgenoten en bij de bevolking ter plekke.

Dit boek is dus geen lofzang, maar laat zien hoe de militairen van de Koninklijke Landmacht, mensen van vlees en bloed, zich de afgelopen tweehonderd jaar hebben ingezet in dienst van de Nederlandse samenleving. Deze geschiedenis vervult mij met trots. Zij zijn vaak doorgegaan waar anderen stopten. Zij zijn trouw gebleven aan hun missie. Zij hebben ervoor gezorgd dat wij thans in Nederland in vrede en veiligheid kunnen leven. Dat laatste is, zo leert de geschiedenis ons, niet iets wat vanzelfsprekend is. Daarom ben ik trots op de mannen en vrouwen van de Koninklijke Landmacht die elke dag opnieuw pal staan voor de bescherming van die vertrouwde zekerheden. Zij weten dat falen geen optie is.

Dit boek biedt volop bouwstenen voor vieren en herdenken in het jubileumjaar. Het boek voert u mee naar lang vervlogen tijden toen na de val van Napoleon in korte tijd een leger uit de grond moest worden gestampt, maar besteedt terecht ook veel aandacht aan recentere missies. Het boek ruimt veel plaats in voor de mens in uniform, voor onze landmachtmilitair dus.

Ik ben de directeur van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), drs. Piet Kamphuis, erkentelijk dat hij met dit prachtig verzorgde boek extra cachet heeft willen geven aan ons jubileumjaar. Onze gesprekken over de invalshoek van het boek en over de wijze van vormgeving heb ik als inspirerend ervaren.

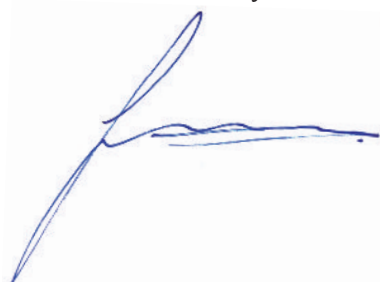
Ik wil de projectleider en tevens eindredacteur, prof. dr. Ben Schoenmaker, en zijn team van militair-historici, beeldonderzoekers, bureauredacteurs en vormgevers graag complimenteren met het resultaat van alle inspanningen. Militaire geschiedschrijving is, zo is mij

duidelijk geworden, ook teamwork. Het is een prachtig en uitermate lezenswaardig boek geworden. Mijn dank gaat eveneens uit naar mijn projectbureau KL200 onder leiding van kolonel Rob Toma en naar drs. Geert van der Meulen en diens medewerkers van Uitgeverij Boom.

Vrede en veiligheid in de wereld zijn belangrijk. Erkenning en waardering voor de mensen, voor onze militairen die zich daarvoor inzetten, is van groot belang. Daarom ondersteunt het vfonds dit prachtige jubileumboek waaruit blijkt dat vrijheid niet vanzelfsprekend is. Investeren in vrede is belangrijk voor iedereen. Ik ben de voorzitter van de Raad van Bestuur van het vfonds, mr. Robert S. Croll, en de directeur van het vfonds, Ton Heerts, zeer erkentelijk voor hun genereuze steun.

Ik wens u veel lees- en kijkplezier.

Commandant Landstrijdkrachten

Mart C. de Kruif
Luitenant-generaal

Ten geleide

Clip NIMH

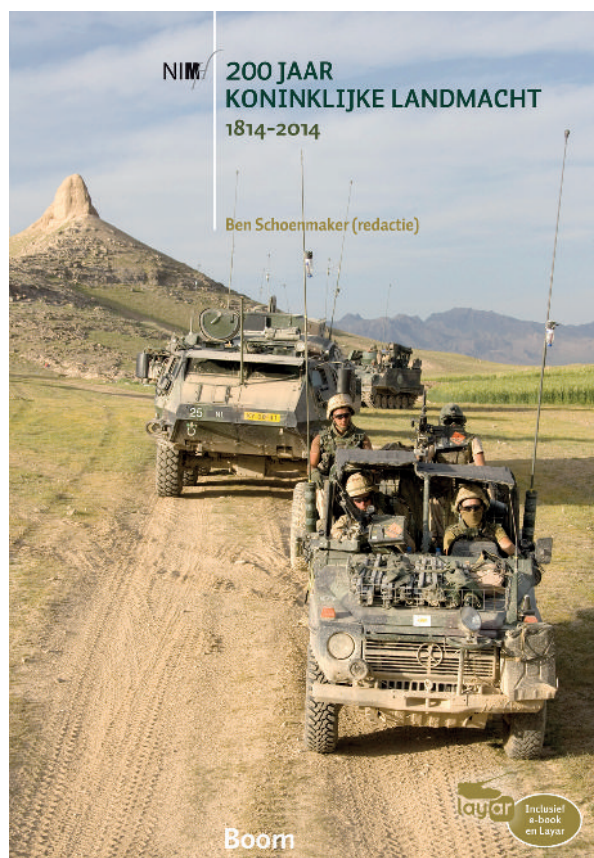

10

200 JAAR KONINKLIJKE LANDMACHT

Wie een geschiedenis van tweehonderd jaar Koninklijke Landmacht wil schrijven, kan gemakkelijk verdrinken in een zee van bijzondere gebeurtenissen, boeiende feiten en persoonlijke belevenissen. Er valt zoveel te vertellen. De wapens en dienstvakken, die vroeger nogal aparte gemeenschappen vormden, hebben elk hun eigen bijzondere historie. Dat geldt ook voor de soldaten en korporaals, wier belevingswereld altijd een heel andere is geweest dan die van de onderofficieren en zeker ook van de officieren. Al die verschillende invalshoeken maken dat er niet één geschiedenis van de landmacht is. Het leger is altijd een zeer omvangrijk apparaat geweest, met parate eenheden en met een groot mobilisabel bestand dat in vredetijd een slapend bestaan leidde. In twee eeuwen tijd hebben miljoenen Nederlanders de wapenrok van de landmacht gedragen. Sommigen deden dat slechts korte tijd, bijvoorbeeld om als dienstplichtige een oefentijd van niet meer dan vijf maanden te doorlopen, terwijl anderen een loopbaan van dertig tot veertig jaar in het leger volbrachten. Sommige militairen hebben zich jarenlang voorbereid op een oorlog die nooit zou komen, terwijl anderen onverwachts en ver van huis in een gewapend conflict verzeild raakten. De ervaringen lopen sterk uiteen.

Om niet te verdrinken is er de reddingboei van de rode draden die door de geschiedenis van de landmacht lopen. Deze zorgen voor samenhang. Opvallend is dat de meeste lijnen de periode van tweehonderd jaar niet volledig omspannen. Lange tijd was er één continue

factor die het doen en laten van het leger grotendeels bepaalde. Dat was de taak van de landsverdediging, die een stevig fundament onder de landmacht legde. Het leger was er om het grondgebied te verdedigen tegen buitenlandse agressie, daarover bestond geen twijfel. Dat was zijn bestaansrecht. In dit verband is het echter opmerkelijk dat het merendeel van de militaire operaties die de landmacht tussen 1814 en 2014 heeft ondernomen, niets met de taak van de landsverdediging van doen had. Driemaal, in juni 1815, in mei 1940 en van september 1944 tot mei 1945, vocht het Nederlandse leger op eigen grondgebied tegen een buitenlandse agressor. Veel vaker kwamen de landstrijdkrachten buiten de landsgrenzen, elders in de wereld, in actie. Sinds het einde van de Koude Oorlog is de taak van de landsverdediging sterk op de achtergrond geraakt.

Een andere rode draad die evenmin volledig tot het heden is door te trekken, is die van de dubbele personele samenstelling van de landmacht. Deze maakte haar zeer bijzonder. Hoewel koning Willem I het liever anders had gezien – zijn voorkeur ging uit naar een beroepsleger – moesten er vanaf het prille begin grote aantallen dienstplichtigen in de gelederen worden opgenomen om de landmacht haar vereiste omvang te geven. Die verplichte dienst hield in dat ieder jaar opnieuw duizenden jongemannen zich bij de kazernepoort meldden om tot militair te worden opgeleid. Op zijn hoogtepunt in 1954 waren dat 70.000 man op jaarbasis. Al deze mannen moesten gelegeerd, gekleed, gevoed, opgeleid en geoefend worden. Een gigantische klus. In 1996 nam de

laatste lichting dienstplichtigen vervroegd afscheid van de landmacht, die vervolgens een ingrijpende gedaanteverwisseling tot een expeditionaire macht met louter beroepsmilitairen onderging. Met de dienstplicht kwam er een einde aan een zeer bijzonder instituut dat heel veel jongemannen een gelijke ervaring had bezorgd. Op verjaardagen was altijd onmiddellijk duidelijk wie er wel en wie er niet in dienst was geweest. De één wist jaren later nog precies wat begrippen als ‘naar rechts richten’, VRA’tje, CSM of LIBOZA betekenden, terwijl de ander geen idee had.

Is er dan niet één constante factor in die tweehonderd jaar landmacht aan te wijzen? Toch wel. Wat het leger van 1814 niet wezenlijk anders maakt dan de landstrijdkrachten van tegenwoordig laat zich samenvatten in de woorden ‘militair geweldsinstrument’. Dat was wat de landmacht, evenals de overige krijgsmacht delen, tot een unieke instelling maakte en nog steeds maakt. Militairen moeten in staat en bereid zijn, als de politiek hun dat opdraagt, geweld toe te passen, en dat altijd gedoseerd en binnen de kaders van het recht. Een zware taak die in de meest letterlijke zin gaat om doden en gedood worden. Een taak ook die vereist dat er in het leger andere wetten en regels moeten gelden dan in de burgermaatschappij. Duidelijke bevelsverhoudingen, gehoorzaamheid, discipline, offerbereidheid, kameradschap: dat waren de onzichtbare krachten die de Nederlandse troepen op het slagveld van Waterloo op de been hielden. Een kleine twee eeuwen later was dat in Afghanistan niet anders. Aan militairen worden in oorlogstijd vaak bovenmenselijke eisen gesteld: zij moeten hun angst overwinnen, in een chaotische situatie in een ‘split second’ de juiste beslissing nemen, ondergeschikten een bevel geven een zeer riskante taak uit te voeren. De kans op foute inschattingen en menselijk falen is groot. Naast successen en grote prestaties loopt er door de geschiedenis van de landmacht tevens een lijn van niet of niet volledig geslaagde taakuitvoering: van militairen die tekort schoten.

Binnen de hierboven getrokken lijnen en geschetste kaders vertelt dit boek *200 jaar Koninklijk Landmacht* de geschiedenis van dit krijgsmachtdeel. In dit boek komt veel aan bod, maar er zijn wel twee duidelijke keuzes gemaakt. De nadruk ligt op het operationele optreden van de landmacht en de voorbereiding daarop. Er gaat dus veel aandacht uit naar de oorlogen, campagnes en internationale operaties waaraan zij heeft deelgenomen. Door gebruik te maken van dagboeken, memoires en interviews van en met militairen – de veteranen die het allemaal hebben meegemaakt – hebben mijn vier mede-auteurs en ik de ervaringen van de militairen op het gevechtsweld een ruime plaats in het betoog geboden.

Het boek bestaat uit zes hoofdstukken, die elk een apart tijdvak behandelen: de jaren van Waterloo tot en met de Belgische Opstand, dan een lange periode van vrede in de tweede helft van de negentiende eeuw,

gevolgd door het tijdvak van de twee wereldoorlogen, dan de jaren van de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië, vervolgens de Koude Oorlog en ten slotte de jaren waarin de landmacht expeditionair werd en een bijdrage ging leveren aan een inmiddels al indrukwekkende reeks internationale operaties.

Een beeld zegt soms meer dan duizend woorden. Met die gedachte in het achterhoofd is veel aandacht besteed aan vormgeving en illustraties. De cartograaf, een beeldonderzoeker en de beheerders van de omvangrijke foto- en filmarchieven van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) hebben met veel toewijding die taak voor hun rekening genomen. Ze hebben daarbij gestreefd naar een balans tussen vertrouwde beelden die het feest der herkenning oproepen en unieke, minder bekende impressies.

Het boek *200 jaar Koninklijk Landmacht* bevat een ‘verborgen schat’ aan schitterend en vaak nog nooit eerder getoond filmmateriaal. Het gebruik van *Layar* is eenvoudig en geschikt voor zowel iPhone als Android. Met uw *smartphone* of *tablet* download u via de App Store of Android Play Store de gratis *Layar-app*. Telkens als u op een van de pagina’s van dit boek het op pag. 10 afgebeelde icoontje aantreft, kunt u uw *Layar-app* activeren. Vervolgens houdt u uw *smartphone* of *tablet* boven de desbetreffende pagina. U drukt op ‘scan’ en blijft de *smartphone* of *tablet* op de pagina gericht houden. Direct verschijnt er digitale informatie.

In dit Ten Geleide past een woord van dank. Ten eerste, aan de directeur van het NIMH, drs. Piet Kamphuis. Als trotse bezitter van de legpenning in goud van de bevelhebber der Landstrijdkrachten was hij vanaf het eerste moment nauw betrokken bij dit boek. Hij ontwikkelde het ‘format’, was een kritisch meelezer van teksten, verstreekte tekstadviezen en zorgde ervoor dat bureaucratische wetmatigheden geen afbraak konden doen aan de kwaliteit van dit boek. Hij was betrokken, maar gaf mijn team tegelijkertijd alle vertrouwen en vrijheid om de opdracht uit te voeren. Daarnaast ben ik dank verschuldigd aan de andere meelezers voor hun commentaar en adviezen. De medewerking van prof. dr. Herman Amersfoort en prof. dr. Wim Klinkert onderstreept nog eens de plezierige relatie tussen de Faculteit der Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie en het NIMH. Binnen het instituut zijn de hoofdstukken van nuttig commentaar voorzien door prof. dr. Petra Groen, drs. Herman Roozenbeek en Christiaan van der Spek MA. Aan het eind van het proces komen alle lijnen samen bij de bureauredacteuren. Dat zij ondanks de grote tijdsdruk kans hebben gezien het manuscript op het afgesproken tijdstip bij uitgeverij Boom in te leveren, getuigt van grote klasse.

Prof. dr. Ben Schoenmaker

1

Verenigd en verscheurd 1814-1839

Soldaat Hendrik Munter van het 4e Militiebataljon was op 22 juli 1815 eindelijk in de gelegenheid zijn ouders een brief te schrijven. Zijn compagnie was neergestreken in een Frans dorpje, op een loopafstand van drie uur van Parijs. Hij had veel te vertellen, want ruim een maand eerder, op 18 juni, had hij deelgenomen aan de Slag bij Waterloo, die het lot van Napoleon Bonaparte had bezegeld. Zijn vader en moeder konden gerust zijn: “zoo melde ik uw dat ik nog Vris en Gezond ben en ik heb in ’t Geheel geen Letzel gehad”. Waterloo was niettemin een verschrikking geweest. De urenlange kanonnades dreunden nog in zijn oren, het beeld van de aanstormende vijand spookte hem nog door het hoofd. Treffend beschreef hij de aanblik van het slagveld na afloop van de strijd. Overal lagen musketten, ransels, patroontassen, hoofddeksels, levenloze lichamen en kermende gewonden. “(...) zy laagen op sommige plaatsen vreeslijk dik op Malkaar zoo dat de Leevendige over de Doojen heen vielen”. Ondanks alle ellende was Hendrik ook vervuld van trots, want hij en zijn landgenoten hadden als leeuwen gevochten, zo meldde hij zijn ouders. Napoleon zou zijn nederlaag zelfs voornamelijk aan de inbreng van de Nederlanders hebben toegeschreven, maar dit laatste had hij slechts van horen zeggen. Op campagne wist een soldaat nu eenmaal weinig zeker: hij leefde op een rantsoen van hoop, vrees en vermoedens. Zoals nu ook het gerucht door de gelederen sloop dat het 4e bataljon spoedig naar Nederland zou terugkeren. Hendrik hoopte het van harte. Hij verlangde naar huis.¹

Frankrijk als vijand en bondgenoot

Met Waterloo kwam er in Europa een einde aan een tijdperk van 23 jaar vrijwel onafgebroken oorlog. Deze periode ging met veel politieke opschudding en economische misère gepaard. Het was allemaal begonnen met de Franse Revolutie van 1789, die in het toen machtigste land van Europa ongekende krachten losmaakte. Het revolutionaire Frankrijk, dat koning Lodewijk xvi van zijn troon stootte en hem uiteindelijk onder de guillotine legde, raakte in 1792 in oorlog met Oostenrijk en Pruisen en spoedig daarna ook met Engeland en Rusland. De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden – zoals ons land toen heette – trad eveneens in het strijdperk, maar haar rol was snel uitgespeeld. Een Frans leger maakte in januari 1795 korte metten met deze Republiek, die twee eeuwen daarvoor uit de Tachtigjarige Oorlog was ontstaan. De stadhouder, prins Willem v, nam halsoverkop de wijk naar Engeland. Lang niet iedereen was daar rouwig om. Grote groepen burgers hoopten dat de idealen van de Franse Revolutie, zoals democratie

Een vanuit Nederlands perspectief dramatisch moment tijdens de Slag bij Waterloo: het gewond raken van de Prins van Oranje door een geweerkogel in zijn schouder. Gravure van Willem van Senus.

Ruiterij van het Bataafse leger in de duinen van Noord-Holland tijdens de Brits-Russische invasie van 1799. Aquarel van J. Hoyncx van Papendrecht.

en gelijke rechten en plichten voor iedereen, nu ook in Nederland zouden worden verwezenlijkt. Een nieuwgevormde staat, de Bataafse Republiek, moest proberen de hoogstestemde verwachtingen waar te maken.

Dat lukte maar zeer ten dele. Er werden weliswaar hervormingen doorgevoerd – zo kwam er een sterker centraal bestuur – maar door interne verdeeldheid lukte het niet een stabiel bewind op poten te zetten. Bovendien moest de Bataafse Republiek steeds nadrukkelijker naar de pijpen van de Franse bondgenoot gaan dansen. De oorlogen die Frankrijk voerde, lieten Nederland niet ongemoeid. Op 27 augustus 1799 landde er zelfs een Brits leger op het strand tussen Callantsoog en Huisduinen in het huidige Noord-Holland. De Britten, die zich snel meester maakten van Den Helder, kregen in september in hun bruggenhoofd versterking van onder meer twee Russische divisies, waardoor de invasiemacht tot circa 32.000 man uitgroeide. De regering in Londen hoopte met deze inval een opstand in de Bataafse Republiek te ontketen die moest leiden tot een herstel van het Huis van Oranje in zijn oude machtspositie. Daarvan kwam echter niets terecht: de Britten hadden de stemming onder de bevolking verkeerd ingeschat. Na gevechten bij Bergen, Alkmaar en Castricum dwong een Frans-Bataafs leger van 39.000

man de invallers in oktober tot de aftocht. De Bataafse Republiek kraaide victorie. Een domper op de feestvreugde was echter wel dat de Bataafse vloot zich zonder slag of stoot aan de Britten had overgegeven.²

Omdat Napoleon Nederland nog verder in de rol van vazalstaat wilde dringen, gelastte hij in 1806 de opheffing van de Bataafse Republiek. Hij verving haar door een nieuwe staat, het Koninkrijk Holland, met aan het hoofd zijn broer Lodewijk Napoleon, in wie hij een gewillige zetbaas meende te hebben. Net als in de Bataafse tijd nam het Nederlandse leger, dat volledig uit beroepsmilitairen bestond, op last van de Fransen deel aan enkele veldtochten in het buitenland. Zo leverde de Hollandse Brigade, onder bevel van generaal-majoor D.H. Chassé, van 1808 tot 1813 strijd in Spanje. De legers van Napoleon waren er in een bloedige oorlog met een Spaans-Britse strijdmacht verwickeld, terwijl zij ook veel te stellen hadden met de burgerbevolking, die actief meevocht en een heel scala aan guerrillatactieken toepaste. In de vaak gruwelijke strijd tegen zowel de reguliere vijand als de “insurgenten” stond de Hollandse Brigade haar mannetje. Over een van haar eerste wapenfeiten, haar rol in de Slag bij Durango op 31 oktober 1808, getuigde de Franse maarschalk F.J. Lefebvre “dat het niet mogelijk was om dapperder te zijn”.³

Ten tijde van het Koninkrijk Holland werd Nederland nogmaals strijdtoneel. In 1809 voerde een Brits leger een landingsoperatie uit op Walcheren, met als doel de vesting Vlissingen in te nemen en vervolgens een

snelle overval op Antwerpen uit te voeren om de haven daar te vernielen. Dit laatste voornemen viel echter in het water. Na een zwaar bombardement wisten de Britten nog wel Vlissingen te veroveren, maar daarna treuzelden zij te lang. Vijf maanden later gaven zij Walcheren zonder slag of stoot weer prijs, mede omdat de Zeeuwse moeraskoorts in hun gelederen flink had huis gehouden. Hoewel deze operatie dus met een sisser afliep, was aan Franse kant het laatste woord hierover nog niet gesproken, want de keizer had zich mateloos geërgerd aan de in zijn ogen incompetente wijze waarop het Koninkrijk Holland op deze dreiging had gereageerd. Dit verwijt kwam bovenop de kritiek dat Lodewijk Napoleon, die veel eigenzinniger bleek dan verwacht, de belangen van zijn Nederlandse onderdanen doorgaans zwaarder liet wegen dan de noden van de Franse oorlogsinspanning. Het gevolg van zijn tegenwerking was dat Napoleon hem in 1810 alweer aan de kant schoof. Nederland werd nu bij het Franse Keizerrijk ingelijfd, waardoor het ophield te bestaan als aparte staat.⁴

Deze annexatie had onder meer tot gevolg dat het leger van het Koninkrijk Holland werd opgedoekt. De meeste Nederlandse beroepsmilitairen maakten daarop de overstap naar Napoleons *Grande Armée*. Nu de Lage Landen volledig door het Keizerrijk waren opgeslokt, werd in deze streken ook de Franse dienstplichtwet van kracht. Deze wet was in 1798 ingevoerd, met het idee dat iedere burger in beginsel de plicht had gewapenderhand een bijdrage aan de verdediging van de belangen van de staat te leveren. Vanaf 1811 moest ook een deel van

de Nederlandse mannen eraan geloven: jaarlijks werd tijdens een loting bepaald wie er wel en wie er niet onder de wapenen zou worden geroepen. Wie was ingeloot en genoeg geld had, had overigens wel de mogelijkheid een plaatsvervanger oftewel een remplaçant in te huren. De conscriptie, zoals de dienstplicht werd genoemd, stuitte bij de bevolking op veel protest en verzet. Deze “gehate instelling van den menschen-slagter Napoleon I” was een van de redenen waarom veel Nederlanders het regime van de keizer als erg drukkend ervoeren.⁵

De reputatie van iemand die zonder blikken of blozen tienduizenden militairen de dood injoeg, had Napoleon het meest te danken aan zijn in 1812 ondernomen veldtocht tegen Rusland. Van de ruim 600.000 man die met de keizer vanuit Duitsland richting Moskou trokken, zou naar schatting meer dan negentig procent worden gedood, aan zijn verwondingen overlijden of aan ziekte, kou en honger bezwijken. Ook van de circa 17.000 Nederlandse militairen, beroeps en dienstplichtig, wist maar een fractie de vele ontberingen te doorstaan. Terug in Nederland greep een aantal veteranen naar de pen om verslag te doen van hun ijzingwekkende belevenissen. Vooral de gruwelen die zij tijdens de barre terugtocht uit Rusland hadden meegemaakt, deden de lezer rillen in zijn stoel. Zo had majoor W.P. d'Auzon de Boisminart met eigen ogen gezien hoe onder die helse

Infanteristen van de Hollandse Brigade in gevecht in het onherbergzame Spaanse landschap, waar zij van 1808 tot 1813 werden ingezet als onderdeel van het leger van Napoleon. Aquarel van J. Hoynck van Papendrecht.

